

Tanzimat'a Giden Yolda Köprüler, *Dilicanslar*, Trenler ve Balonlar: 1835 Tarihli Seyyâhnâme'de Modern Ulaşım Altyapısı ve Araçlarına Dair Resimler ve Tasvir Stratejileri

Bridges, Stagecoaches, Trains and Balloons on the Road to the Tanzimat: Paintings and Descriptive Strategies of Modern Transportation Infrastructure and Vehicles in *Seyyâhnâme* 'The Book of Traveller' Dated 1835

Fikret Turan*

Öz

Muhtemelen mühendishane kökenli Osmanlı devlet adamı Mehmed Emin Paşa (öl. 1851) tarafından 1835-1837 yıllarında eğitim aldığı Cambridge Üniversitesinde yazıldığını düşündüğümüz Seyyâhnâme isimli eser İngiltere ve Fransa hakkında sunduğu bilgilerin yanı sıra içindeki suluboya resimler bakımından benzeri seyahatnamelerden ayrılır. Eserin birisi müellif nüshası, birisi de istinsah olmak üzere iki nüshası vardır ve her iki nüsha da İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Yazar, eserini İngiltere'de gördüğü modern askerlik, eğitim, imar ve ulaşım araçlarına dair dile getirdiği hususları görsel tasvirle somutlaştırmak amacıyla 18 adet suluboya resimle zenginleştirmiştir. Bu resimlerden 14 adedi yazarın İngiltere'de aslını veya resimlerini gördüğü modern cadde, köprü ve tünel gibi ulaşım altyapısı ile yeni tarz yolcu arabaları, buharlı tren ve balon gibi ulaşım araçlarını yansıtmaktadır. Bu resimlerden sırasıyla birisi Londra'nın havagazıyla çalışan sokak lambalarını gösteren modern bir alışveriş caddesini, üç adedi İngiltere'nin öne çıkan çelik ve asma köprüleri, iki adedi nehir altından geçen tüneli, bir adedi modern liman ve dok yapılarını, iki adedi modern posta ve yolcu arabalarını, iki adedi buharlı tren ve tramvay araçlarını ve üç adedi ulaşım amaçlı kullanıma başlayan balon resimlerini göstermektedir. Yazarın, çizdiği resimleri büyük ölçüde İngiltere'de gravür veya taşbaskı olarak yayımlanmış resimleri şablon olarak kullanarak yeni yorumlarla çizdiği anlaşılmaktadır. Yazar, tarif ettiği konuların resimlerde görüldüğü şekilde olduğunu söyleyerek dolaylı olarak bu resimlerin ressamı da olduğunu dile getirir. Bu makalede yazarın edebi tasvirlerle anlattığı ulaşım altyapısı ve araçlarına dair açıklamaların suluboya resimlerle nasıl yansıtıldığı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Seyyâhnâme, Mehmed Emin Paşa (ö. 1851), Sanayi Devrimi, İngiltere, 19. yüzyıl Türk resmi, modern ulaşım altyapısı, modern ulaşım araçları.

Abstract

The work entitled *Seyyâhnâme* presents a unique travel account as it provides detailed information about England and France and contains watercolour paintings on the subjects explained. The work was probably written by Mehmed Emin Pasha (d. 1851), a *mühendishane* military school-educated Ottoman statesman, between 1835-1837, at a time when he was studying at Cambridge University. There are two copies of the work, one of which is the author's original copy (autograph) and the other is a later copy, and both copies are kept at the Library of Rare Works, Istanbul University. The

* **Sorumlu Yazar:** Fikret Turan (Prof. Dr.), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: fikretturan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3532-3910

Atf: Turan, Fikret. "Tanzimat'a Giden Yolda Köprüler, *Dilicanslar*, Trenler ve Balonlar: 1835 Tarihli Seyyâhnâme'de Modern Ulaşım Altyapısı ve Araçlarına Dair Resimler ve Tasvir Stratejileri." *Art-Sanat*, 18(2022): 365–398.
<https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.18.1058649>

author enriched his work with 18 watercolour paintings to embody the subjects he expressed which include the modern military service, education, transportation infrastructure and modern vehicles that he witnessed in England. 14 of these paintings reflect modern transportation infrastructure such as streets, bridges and tunnels, as well as new-style passenger cars, steam trains and balloons, of which the author saw the originals or paintings in England. One of these images is a modern shopping street, showing London's gas-powered street lamps, three of them show England's prominent steel and suspension bridges, two of them tunnels pass under the river, one modern harbour and dock structure, two modern postal and passenger cars, two of them steam train and tram vehicles, and three of them balloons which had already started to be used for transportation purposes. It is understood that the author drew the pictures with new interpretations by using the pictures published in England as engravings or lithographs as templates. The author states that the subjects he describes are as seen in the pictures, and in this way, he implies that he is the painter of these pictures. This article examines how the author's descriptions of transportation infrastructure and modern vehicles, which he describes with literary descriptions, are reflected in watercolour paintings.

Keywords

Seyyâhnâme (Book of Traveller), Mehmed Emin Paşa? (d. 1851), The Industrial Revolution, Turkish painting, modern transportation infrastructure, modern vehicles

Extended Summary

The work entitled *Seyyâhnâme* presents a unique travel account of an Ottoman statesman as it provides detailed information about England and France and contains watercolour paintings on the subjects explained. The work was probably written by Mehmed Emin Pasha (d. 1851), a *mühendishane* military school-educated Ottoman statesman, between 1835-1837, at a time when he was studying at the University of Cambridge. The author enriched his work with 18 watercolour paintings in order to embody the subjects he expressed, which include the modern military service, education, transportation infrastructure and modern transportation vehicles that he witnessed in England. Among the things that impressed the author are the maintenance and cleaning of the streets of London, as well as the street lamps that illuminated the streets by burning the gas extracted from the coal. The picture on page 3a is described as "It is the picture of the London houses and the pavements of streets with the street lamps using gas" (F 1). The author drew this painting based on the engraving "Part of East Side, Regent Street" by Thomas Hosmer Shepherd.

As he had an engineering background, the author gives information about modern big bridges he saw in England. The painting on page 4b on this topic has the description "It is a picture of a suspension chain bridge" (F 2). On the same topic, the painting on page 6a bears the title "It is the picture of the iron suspension bridge under which ships pass-through" (F 3). This bridge is a painting of The Menai Suspension Bridge, designed by Thomas Telford (1757-1854) and completed in 1826, over the Menai Strait in the Irish Sea between the island of Anglesey and Wales in the west of England. It shows great similarities with Thomas Barber's "Menai Bridge from the Anglesea Side" (1830) and W. Crane's "The Menai Bridge" (the 1830s). The third bridge painting is presented on page 7a with the title "It is the picture of the three-eyed bridge built of solid cast iron" (F 4). This is the Southwark Bridge over the River

Thames. Despite being a bridge located in the centre of the city, the picture lacks environmental context and details.

The paintings on pages 8b and 9b have the titles “It is the picture of the road under the Thames River” (F 5) and “It is the painting of the road depicted in the previous page, seen from the entrance” (F 6). Both depict the Thames Tunnel and both show great similarities with the engravings entitled “The Thames Tunnel, London 1832” and “The Thames Tunnel between Wapping and Rotherhithe” published during this period.

The painting on page 17a has the caption “It is a painting of the seven pools on both sides of the Thames River including one storehouse and shades with an iron cover built around it” (F 7). Since freight cranes and dock structures were more developed in the dock engravings drawn around the 1830s, the author probably made this based on the older engravings of the docks.

The author gives detailed information on the horse-drawn passenger stagecoach carriages that made scheduled voyages and the system of mail coaches in England. There is a caption under the painting on 51a “It is the painting of the houses they call the hotel and the mail and stagecoaches” (F 8). On the same topic, the painting on 52a bears the title “This is the picture of the roads outside the city and the stagecoach that does not carry postal courier” (F 9).

The picture on page 57a is entitled “It is the picture of steamboats: for passenger, for trade goods, for animals” (F 10). It shows the first examples of steam trains and their three types of carriages carrying passengers, trade cargo and animals. Although the carriages are different in all three types of trains, the locomotives have similar characteristics. The author probably drew this painting as an interpretation of a set of four engravings entitled “Travelling on the Liverpool and Manchester Railway” drawn by S. G. Hughes and Isaac Shaw in 1833. The picture on page 58a bears the caption, “It is a painting of a steam train that consumes its smoke in a box” (F 11). The picture shows an example of a small steam-powered three-wheeled tram with relatively luxurious features built for use on narrow streets and slopes in the city of London.

The author provides up-to-date information about the balloon, ballooning and balloon flight experiments, which showed significant developments and aroused great excitement especially, in France and England during that period. The balloon picture on page 61a has the caption “It is the picture of the thing that they call balloon” (F 12). Unlike the smaller pear-shaped balloons, which were common in the period, the balloon shown here is larger, with a transverse oval shape, and it has wings and a steering rudder that allows it to go against the wind. The balloon depicted on page 62a with the description “Another type of the balloon mentioned” (F 13) is the prototype

of balloons that were commonly seen in balloon engravings and lithographs drawn in Europe during this period. The painting shown on page 63a with the caption “It is the picture of the said balloon” (F 14) is an interpretation of a balloon that was being worked on during this period and that had not yet been tested and was only on display.

There is no doubt that these paintings as the visual representation of the literary descriptions of the modern urban reconstruction and improvement, transportation infrastructure and vehicles the author made, had a great impact on the minds of the Ottoman reader. It is a big possibility that this work, which was completed shortly before the announcement of the Tanzimat Edict, provided important visual data for the sultan and the high echelon of the Tanzimat administrators who carried out their modernization project more systematically.

Giriş

1835 yılında üniversite eğitimi aldığı İngiltere ile bir süre bilimsel çalışmalar yaptığı Fransa hakkında yazdığı *Seyyâhnâme* isimli çalışmasında bu toplumlara dair ayrıntılı bilgiler veren bir Osmanlı devlet adamı, eserinde İngiltere'nin askerlik, eğitim ve ulaşım alanındaki özelliklerini 18 adet suluboya resimle zenginleştirmiştir. Bu suluboya resimlerin önemli bir kısmı İngiltere'nin ulaşım altyapısı ile dönemin modern teknolojisine sahip ulaşım araçlarına dair nesnel gerçekçi çizimlerdir. Bu eser mevcut bilgilerimize göre 18. yüzyılda Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin risalesiyle başlayan Avrupa devletlerini ve toplumlarını anlatan sefaretname ve seyahatname türü eserler arasında ele alınan konuları ayrıntıları da gösterecek şekilde belirli bir orantı ve perspektife sahip resimlerle gösteren ilk eserlerden birisidir. Eserde bulunan resimlerin 14 adedi yazarın İngiltere'de gördüğü cadde, tünel, yol, köprü ve otel binası gibi ulaşım ve turizm altyapısı ile tren, balon ve *dilicans* denilen lüks atlı araba gibi ulaşım araçlarını okuyucuya göstermektedir. Bu bağlamda biz bu makalede muhtemelen dönemin mühendishane kökenli asker ve devlet adamlarından olan Mehmed Emin Paşa tarafından yazıldığını düşündüğümüz *Seyyâhnâme* isimli elyazması eserde yazarın İngiltere'de gördüğü teknolojik gelişmelere dair ortaya koyduğu sözel tasvirlerin suluboya resimlerle nasıl yansıtıldığını dilsel ve resimsel tasvir ilişkisi bağlamı içinde incenecektir.

1. Seyyâhnâme ve Yazarı Hakkında Bilgiler

Seyyâhnâme bir Osmanlı devlet adamının İngiltere'de bulunduğu 1835-1837 yıllarında İngiltere'nin askerlik, eğitim, ekonomi, kültür ve teknoloji alanlarındaki özelliklerini anlattığı bir eserdir.¹ Mevcut bilgilere göre eserin birisi müellif hattı, diğeri de yazılışından birkaç yıl sonra yapılmış istinsahı olmak üzere iki elyazması nüshası bulunmaktadır. Yazar, eserinde kendi ismini ve eserin yazılış tarihini açıkça belirtmese de anlattığı olaylara ve verdiği tarihlere dayanarak kendisinin muhtemelen 1834 yılı Aralık ayında İngiltere'ye tahsile gönderilen Mühendishane hocalarından ve sonradan mirlivalık rütbesine yükselen Miralay Mehmed Emin Bey (öl. 1851) olduğunu ve eserini 1835 yılında tek Türk öğrenci olarak eğitim almaya başladığı Cambridge Üniversitesinde yazmaya başladığı söylenebilir.² *Seyyâhnâme*'nin müellif nüshası İstan-

1 Eserin müellif nüshasının tanıtımı için bk. Sadettin Buluç, "Türkçe Yazma İki Seyahâtnâme", *IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. 3 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 1505-1513. Eserin ikinci nüshası hakkında ise herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2 Mehmed Emin Beyin hayatına ve çalışmalarına dair bk. Atilla Polat, "Mekteb-i Harbiye Nazırlarından Matematikçi Mehmed Emin Paşa'nın Biyografisine Giriş", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20/2 (2019), 59-74. Kaynaklar, İngiltere'ye eğitim amacıyla gönderilen 14 öğrenci arasında sadece Mehmed Emin Bey'in Cambridge Üniversitesinde eğitim gördüğünü göstermektedir. Eserde Cambridge Üniversitesinin eğitim sistemine dair ayrıntılı bilgiler vermesi ile burada gördüğü bazı durumları ayrıntılı şekilde anlatması yazarın bu üniversitede uzun süre eğitim aldığına dair kanıtlar olarak değerlendirilebilir. Mehmed Emin Bey'in babası Hüseyin Tamani'nin Mühendishane'nin başhocaı olmadan önce İngiltere'de eğitim amacıyla bulunmasının yanı sıra, Mühendishane hocalarından İngiliz kökenli mühtedilerden Selim Efendi ile aralarındaki yakın dostluğunun onun Cambridge Üniversitesine girmesinde etkisinin olduğunu düşündürmektedir.

bul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY 05085 katalog numarasıyla, Mütercim Aleko Bey tarafından yapılan istinsahı ise aynı kütüphanede NECTY 02416 numarasıyla saklanmaktadır. Yazar, müellif nüshasında, İngiltere’de yeni ve etkileyici olarak değerlendirdiği gaz lambalarıyla aydınlatılmış modern cadde ve kaldırımları, yeni tekniklerle yapılmış tünel ve köprüleri, modern dok ve limanları, şehirler arasında tarifeli çalışan ve *dilicans* denilen lüks atlı posta ve özel firma arabalarını, buharlı motorla çalışan trenleri, otel binalarını ve hava ulaşım aracı olarak balonları büyük ölçüde orantı, perspektif, ışık ve gölge tekniklerini de kullanarak gerçekçi bir üslup içinde suluboya ile resmetmiş ve dilsel tasvirlerle anlattığı konulara ve hususlara somut görsel ve sanatsal özellikler kazandırmıştır.³ Eserde yazar kendi ismini göstermediği gibi resimlere imza da atmamıştır. Resimler tek sayfa üzerine çizilmiş ve resim çizilen varakların arka sayfaları boş bırakılmıştır. Eserin başında bulunan dört mısralık manzum parçadan eserin padişaha sunulduğu anlaşılmaktadır. Eserin ikinci nüshası Mütercim Aleko Bey tarafından istinsah edilmiştir ve bu nüshaya müellif nüshasında bulunan resimlerden sadece üç adedi karakalem olarak kopyalanmıştır.

2. Londra Caddelerinin Düzeni ve Sokak Lambaları

Yazarı İngiltere’de etkileyen hususlar arasında Londra caddelerinin bakımı, temizliği ve sulanmasının yanı sıra maden kömüründen elde edilen gazı yakarak caddeleri aydınlatan ve sayısı yedi bin sekiz yüz adedi bulan sokak lambaları bulunmaktadır. Yazar, gaz üretim tesislerini, elde edilen gazın borularla sokak lambalarına, evlere ve dükkanlara ulaştırılmasını, bu işi yürüten firmaları ve gaz ışığının gücünü dönemin şartları bağlamında nispeten kısa ve külfetsiz cümlelerle açıklamıştır. Yazar, maden kömüründen elde edilen maddeyi *gaz*, *gaz havâsı*, *havâ* ve *havâ-i nâriyye* olarak, gaz üretim tesislerini *fabrika* ve gaz borularını *temürden yollar*, tesisat bağlama işini *yol verilme* tabiri ile ifade etmiştir:

“2a (4) Ve işbu zokakları her gün temizlemek ve bozulan mahallerini düzeltmek ve yaz günleri sulamak için temürden dökme kadım tulumbalar vaz’ ü tanzîm olunarak bu husûsa mahsûs memûrlar tayîn kılınmış. Ve kezâlik kaldırımlarının iki taraflarında birbirlerine otuzar adım mesâfede temürden dökme sütunlar vaz’ u te’sîs olunarak üzerlerine billûrdan musanna’ ve musaffâ fânûs şeklinde fenarlar konularak şehri merkûmun bilcümle zokaklarında beher gece ahşamdan sabâha kadar yedi bin sekiz yüz fenar ikâd olunmakta olduğu. Ve işbu fenarların eczâ-i nâriyyeleri *gaz* ta’bir olunan ma’den kömürünün âteşi kuvvetinde hâsıl olan havâdan ibâret olup işbu *havâ-yı nâriyenin* cem’ ü tedârîki için şehrin etrâfında elli iki aded *gaz fabrikası* icâd olunup, *havâ-yı mezkûru* işletmek ve mevzû’ olan fenarları inâre vü iş’âl eylemek için şehri merkûmun kâffe-i

3 Mühendishane öğrencilerinin aldıkları eğitimde resim derslerinin yeri ve önemi üzerine bk. İhsan Terzi, “Mehmed Esad’ın Mir’at-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun ve Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye Adlı Eserlerine Göre 19. Yüzyıl Türk Resmî”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (1989), 142-146.

zokaklarına su yolları misillü *temürden yollar* i'mâl ve *fabrikalardan* hâsıl olan havâyı derûnlarına teşhîn ü imlâ ile bilcümle fenarları nefha-zen iştiâl edüp güzergâhda vâki ba'zı hâne ve dekâkine dahi *yol verilerek* kesb-i ziyâ eyledikleri. Ve bu *havâ âtesinin* ziyâsı gâyet parlak ve şa'sa'alı olduğu...Ve şehir-i mezkûrun câdde yolları ve hâneleri ve hâneleri tahtında bulunan dekâkîn ve kaldırımları temürden dökme sûtûn ve *gaz havâsiyle* yanan fenarları ma'lûm olmak için sûret ü eşkâlleri işbu mahalle tersim kılınmış idüğü."⁴

Bu bağlamda sayfa 3a (5)'te bulunan resim "Londra şehrinin hâneleri ve zokaklarında olan kaldırımları ve gaz havâsiyle yanan kanâdillerin resmidir," açıklamasını taşımaktadır (G. 1). Resimde belirli bir perspektif ve oransallık içinde ışık ve gölge unsurları da çalışılmıştır. Konturların çiziminde yer yer karakalem çizimi vardır. Renk kullanımı sınırlı ancak desenler yoğun ve belirgindir. Bununla birlikte ticarethanelerin isimleri ile ilanları gösteren yazılar ve işaretler bulanık ve belli belirsizdir. Resimde kaldırımların genişliği, sokak lambalarının ve dükkân önlerindeki tentelerin tertip ve düzeni öne çıkarılmıştır. Resmi çizilen cadde, Londra'nın merkezinde bulunan Regent Caddesi'nin doğu tarafıdır. Yazar bu resmi, o dönemde Londra'nın cadde ve binalarının birçoğunu çizerek gravür ve taşbaskı olarak yayımlamış Thomas Hosmer Shepherd'ın "Part of East Side, Regent Street" isimli gravürüne dayalı olarak çizmiştir.⁵

G. 1: Londra şehrinin hâneleri ve zokaklarında olan kaldırımları ve gaz havâsiyle yanan kanâdillerin resmidir. (170 x 100 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 3a (5)).

4 Mehmed Emin Bey (?), "Seyyâhnâme", (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayımlanmamış Elyazması, 1835-1837), varak 2a (4).

5 Thomas Hosmer Shepherd (1793-1864) Modern şehir ressamı olarak bilinir. Başta Londra olmak üzere dönemin İngiliz şehirlerinin öne çıkan bina, cadde, park ve göz alıcı mekanlarını çizmiştir. Bk. "Shepherd Thomas Hosmer", Chris Beetles Gallery, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.chrisbeetles.com/artists/shepherd-thomas-hosmer-1793-1864.html>; The Victorian Web, erişim 4 Mayıs 2022, <https://victorianweb.org/painting/shepherd/index.html>, Shepherd'in resimleri için bk. Meisterdrucke, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.meisterdrucke.com/k%C3%BCnstler/Thomas-Hosmer-Shepherd.html>. Yazarın şablon olarak kullandığı Shepherd'in resminden S. Barrenger tarafından hazırlanmış gravür için bk. Goldin Fine Art, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.goldinfineart.com/products/thomas-hosmer-shepherd-after-part-of-east-side-regent-street-engraved-by-m-barrenger-hand-colored-1829-31> ve Meisterdrucke, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.meisterdrucke.com/kunstdrucke/Thomas-Hosmer-Shepherd/250815/Teil-der-Ostseite-der-Regnet-Street,-London.html>.

G. 1a: Yazarın yukarıdaki resmi çizerken şablon olarak kullandığını düşündüğümüz Thomas Hosmer Shepherd'in "Part of East Side, Regent Street" isimli gravürü. ("Teil der Ostseite der Regnet Street,-London", <https://www.meisterdrucke.com/kunstdrucke/Thomas-Hosmer-Shepherd/250815/Teil-der-Ostseite-der-Regnet-Street,-London.html>.)

3. İngiltere’de Köprüler ve Thames Tüneli

Yazar, biraz da mühendis kökenli olmasından dolayı İngiltere’de gördüğü köprülerin yapım tekniği ile bu köprülerin işletilme usullerine dair bilgiler verdikten sonra Osmanlı Devleti’nde henüz uygulanmayan tamamı çelikten yapılmış köprülerle zincirli büyük asma köprülerden bazılarının resimlerini yapmayı Osmanlı okuyucusu için önemli ve değerli bulur. Yazar, İngilizlerin Napolyon Bonapart’a (1769-1821) karşı kazandıkları Waterloo Muharebesi’nin şerefine Londra’daki Waterloo Köprüsü’nü yaptırdıklarını anlattıktan sonra İngiltere’de bu ve buna benzer diğer köprülerden geçen yaya ve arabalardan devlete gelir elde etmek için belirli ücretler alındığını açıklar. İnşasında yoğun olarak çelik kullanılan çok yüksek, uzun ve büyük ölçekli köprüler bu dönemde modernleşme ve ilerleme faaliyetlerine özel önem veren Osmanlı devlet yöneticileri için öncelikli alanlardan olmalıdır. Yazar, köprü için bazen Arapça kökenli *cisir* ve aynı kelimenin çoğul şekli *ecsâr* kelimelerini de kullanır. Metinde *asma köprü* ve *zincirli asma köprü* Türkçede kullanılan yaygın kullanımıyla karşılanır:

“5b (8) Yiğirmi sene altı mâh mukaddem⁶ Prusya ve Belcika ile berâber olarak Vaturlu (Waterloo) nâm mahalde Fransa krallarından Bonaparta ile üç def’a vukû bu-

6 Burada yazar, İngiltere’nin başını çektiği koalisyonun 18 Haziran 1815 tarihinde Napolyon Bonapart’ın ordusunu yendiği Waterloo Muharebesinden bahsetmektedir. Burada savaşın tarihini 20 yıl önce demesinden yazarın eserini 1835-1837 yıllarında yazdığı anlaşılmaktadır.

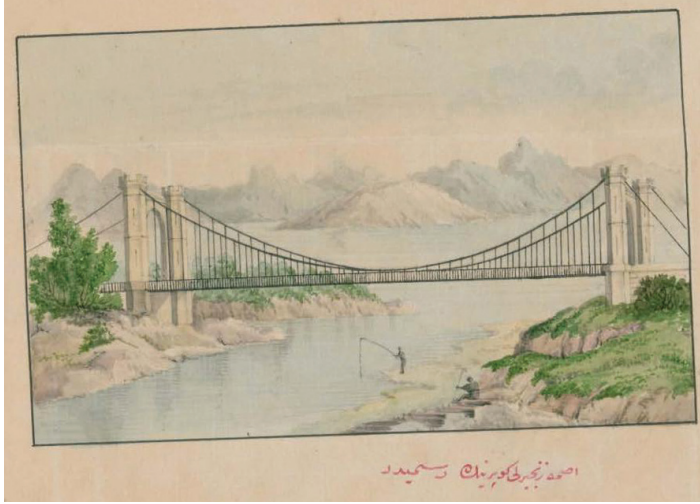
lan muhârebe-i azîmelerinde bin iki yüz elli senesi düvel-i ecnebiye nâzırı olan Dük Velinton (Wellington) nâm büyük ceneral ol esnâda serasker bulunarak zikr olunan muhârebelerde gâlibiyet kesb eylemiş ve avdetlerinde ahâlî-i İngiltere işbu köprüyü inşâ ederek *Vaturlu köprüsü* deyü ad koymuş. Ve ba'dehu buna muâdil *cisirlerden* ve temîzlenmiş dereler ve temür yollar ve sâir memâlikinde yapılmış kâffe-i yollardan ticâretlerine medâr olmak için devletlerine hâsılât göstererek ve ruhsat-ı tahsîl ederek inşâ etmiş oldukları ve zikr olunan *ecsârdan* bir adamın mürûru için aldıkları ücret on sekiz pâre ve bir arabadan yüz pâre olup yollarına nezâret eden nâzırları ve gaz fabrika sâhibleri bir senede beher hânedan aldıkları ücret eger bir hânenin kirâ ile bir senede değer bahâsı yüz guruş ise ol hânelerden altışar guruş ücret aldıkları bâlâda muharrer cedvelde Tams nehri üzerine inşâ olunmuş *cisirlerinin* ikisinin cismi sudan yukarısı cümleten temürden olup birinin yapılışı zîrde olan resminden nümâyân olacağı. Ve yine İngiltere kıt'asının ba'zı mahallerinde *asma zincîr* ile yapılmış *cisirlerinin* iki kıt'asının yapılışları zîrde tersîm olunmuş cism-i eşkâlinden müstebân olup ancak biri gâyet yüksek inşâ olunmuş hattâ tahtından cenk gemileri 10a (12) güzâr eylediği ve yine nehr-i mezkûrun tahtından karşısı tarafına geçilmek üzere iki seneden berü inşâ olunmakta olan yolun elyevm nisfından ziyâdesi tekmiil olmuş olduğu zîrde muharrer iki kıt'a resm ü eşkâlinden nümâyân olacağı.”⁷

Bu konuda sayfa 4b (7)'de bulunan resim “Asma zincirli köprüünün resmidir,” açıklamasıyla gösterilmiştir (G. 2). Yazar, köprüünün ismini belirtmez, ancak resimde gösterilen köprü, İngiltere ile İskoçya arasında bulunan Tweed Nehri üzerinde 1820 yılında bitirilmiş Birlik Zincirli Köprüsü (The Union Chain Bridge) isimli köprüdür.⁸ Köprüünün mimarlığını Yüzbaşı Samuel Brown (1774-1852) yapmıştır.⁹ Yazar, resimde sınırlı düzeyde perspektif, asgari düzeyde ışık, gölge ve suya yansıma görüntüleri oluşturmuştur. Renk ve desen kullanımı sınırlıdır. Resimlerin çoğunda görülen sade ve nesnel gerçekçi üslup özelliği bu resimde de vardır. Yazar, diğer resimlerinde olduğu gibi, bu resmi de büyük ihtimalle köprüünün o dönemde yapılmış gravürlerine dayalı olarak çizmiştir.

7 Mehmed Emin Bey (?), *Seyyâhnâme* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayınlanmamış Elyazması, 1835-1837), varak 5b (8).

8 Köprüünün tarihine ve genel özelliklerinde dair bk. “Union Chain Bridge”, Historic Bridges, erişim 4 Mayıs 2022, <https://historicbridges.org/bridges/browser/?bridgebrowser=unitedkingdom/unionbridge/>.

9 Bk. “(Captain Sir) Samuel Brown”, Scottish Architects, erişim 4 Mayıs 2022, http://www.scottisharchitects.org.uk/architect_full.php?id=100259.

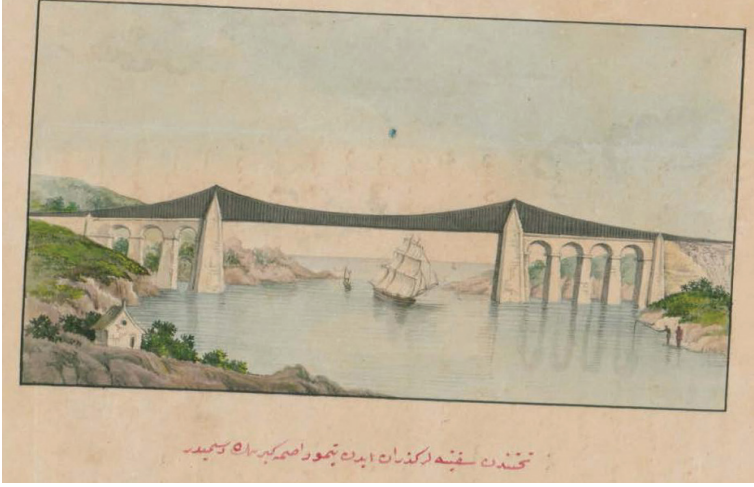

G. 2: Asma zincirli köprü'nün resmidir. (150 x 60 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (Seyyâhnâme, varak no 4b (7)).

Köprülerle ilgili olarak sayfa 6a (8)'de bulunan resim “Tahtından sefineler güzerân eden temür asma köprü'nün resmidir,” açıklamasını taşımaktadır (G. 3). Yazar, bir önceki köprüye dair yaptığı açıklamalarda olduğu gibi burada da köprü'nün isminden bahsetmemiştir. Bununla birlikte bu köprü, İngiltere'nin batısında İrlanda Denizinde Anglesey Adası ile Galler arasında bulunan Menai Boğazı üzerinde Thomas Telford'un (1757-1854) mimarlığını yaptığı ve 1826 yılında tamamlanan Menai Asma Köprüsü'nün (The Menai Suspension Bridge) resmidir. Altından büyük gemiler geçecek kadar yüksek ve uzun olan bu asma köprü, bu ölçekteki köprü mimarlığının dünyadaki ilk örneklerinden sayılır.¹⁰ Böylesi büyük bir asma köprü'nün yazarı etkilediği ve kendisinin bunu bir resimle Osmanlı padişahı ve idarecileriyle paylaşmanın gerekli ve önemli olduğunu düşündüğü açıktır. Yazarın, bu resmi, köprü'nün o dönemde yayımlanmış gravür ve taşbaskı resimlerinin çok yaygın ve bilinen örneklerine dayanarak çizdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda özellikle 1830'lu yıllarda gravür ve taşbaskı olarak yayımlanmış Thomas Barber'in “Menai Bridge from the Anglesea Side” (1830) ile W. Crane'in “The Menai Bridge” (1830'lar) isimli çalışmalarıyla büyük benzerlik göstermektedir.¹¹ Yazarın belirttiğimiz bu gravürleri şablon olarak kullandığı açıktır. Resimde belirli bir perspektif, ışık ve gölge, su üzerine yansıma çalışması ve asgaride kullanılan mat renkler bulunmaktadır.

10 “Menai Bridge”, Melissa Petruzzello, *Britannica*, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/topic/Menai-Bridge>.

11 Thomas Barber ve W. Crane'nin bu iki resmi için bk. Alamy, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.alamy.com/menai-bridge-from-the-anglesea-side-1830-artist-thomas-barber-image262737347.html> ve Crane 1830'lar Ssplprints, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.ssplprints.com/image/106390/crane-w-the-menai-bridge-wales-c-1830>.

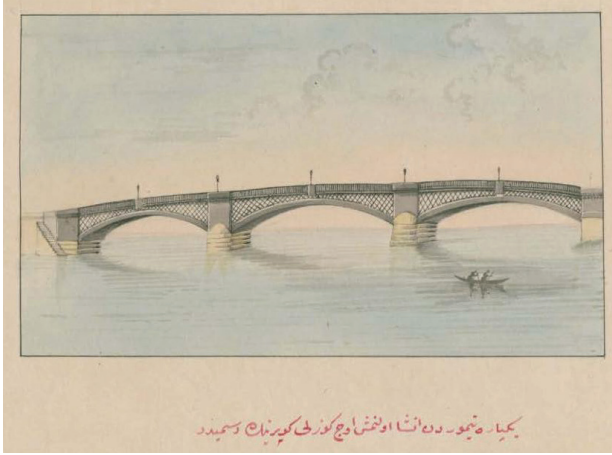
G. 3: Tahtından sefineler güzerân eden temür asma köprünün resmidir. (150 x 90 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 6a (8))

G. 3a: Yazarın yukarıdaki resmi çizerken şablon olarak kullandığını düşündüğümüz Thomas Barber ve W. Crane'in Menai Bridge (from the Anglesea side) isimli gravürü. ("Menai Bridge From Anglesea Side", <https://www.mediastorehouse.com/heritage-images/menai-bridge-from-anglesea-side-1830-14841043.html?prodid=73043>).

Eserdeki üçüncü köprü resmi Sayfa 7a (9)'da "Yekpâre temürden inşâ olunmuş üç gözlü köprünün resmidir," açıklamasıyla sunulmuştur (G. 4). Yazar, diğerlerinde olduğu gibi bu köprünün de ismini belirtmez. Bu köprü, mimarlığını John Rennie'nin (1761-1821) yaptığı Thames Nehri üzerinde bulunan ve 1819 yılında tamamlanmış çelikten yapılmış Southwark Köprüsü'dür. Yazarın döneminde bu köprüden geçişler ücretlidir. Halk arasında bu köprüye Demir Köprü de denmiştir. Köprü 1921 yılında

yıkılarak yerine daha modern mevcut köprü inşa edilmiştir.¹² Altında üç su geçişi bulunan dört ayak üzerine oturtulmuş köprü, yazar tarafından *üç gözlü köprü* olarak nitelendirilmiştir. Fon, renk, desen, ışık ve gölgenin asgaride kullanıldığı bir çizimdir. Şehrin merkezi konumunda bulunan bir köprü olmasına rağmen resimde çevresel bağlam ve ayrıntı yoktur. Bu resim de diğerleri gibi büyük ihtimalle köprü'nün gravür ve taşbaskı resimlerine dayalı olarak çizilmiştir.¹³

G. 4: Yekpâre temürden inşa olunmuş üç gözlü köprü'nün resmidir. (130 x 85 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 7a (9)).

Sayfa 8b (11)'de "Tams nehrinin tahtında olan yolun resmidir," açıklamasıyla gösterilen resim ile 9b (12)'de bulunan "Sahîfe-i evvelde resm olunan yolun kapusundan görünüşü resmidir," açıklamalı resim Güney Londra ile Kuzey Londra'yı Thames Nehri'nin altından birbirine bağlayan ve Thames Tüneli olarak bilinen tünel geçidinin çizimleridir (**G. 5**, **G. 6**). Londra'da Rotherhithe and Wapping arasında 1825 yılında yapımına başlanan Thames Tüneli'nin inşaat çalışmaları çok sayıda problem ve zorluklarla karşılaştığından 1843 yılında tamamlanabilmiştir. Tünelin mimarı Marc Brunel'dir (1769-1849). Tünelin yapım aşamasında finansal sıkıntılardan dolayı inşaat durmuş ancak 1834 yılında yeterli finansal kaynak bulunarak tekrar inşaata başlanmıştır. Yazarın burada "inşaata iki yıl önce başlanmıştır" demesi esasen inşaatın yeniden başlaması anlamında değerlendirilmelidir.¹⁴ Yazarın yaptığı ilk resim o dönemde çe-

12 Bk. "The Original Southwark Bridge", The History of London, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.thehistoryoflondon.co.uk/the-original-southwark-bridge/>.

13 "Southwark Bridge from Bank Side, London, 1817. Illustration for Metropolitan Improvements. (London, 1817). (Fotoğraf: Oxford Science Archive / Print Collector / Getty Images)", "Southwark Bridge from Bank Side Print Collector", Fine Art America, erişim 4 Mayıs 2022, <https://fineartamerica.com/featured/southwark-bridge-from-bank-side-print-collector.html>.

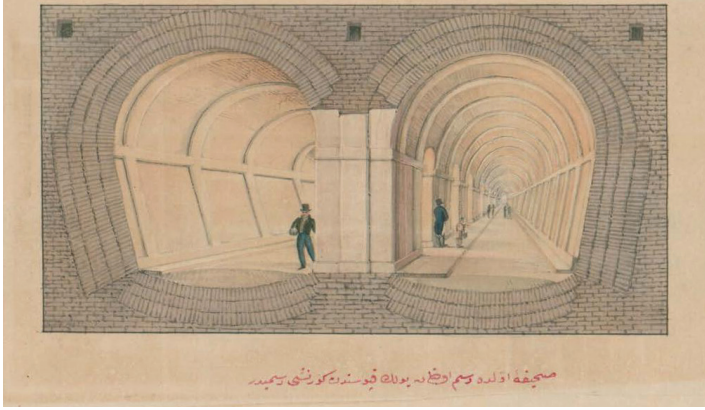
14 Thames Tünelinin tarihine ve genel özelliklerine dair bk. "Thames Tunnel", Historic England, erişim 4 Mayıs 2022, <https://historicengland.org.uk/listing/the-list/list-entry/1242119> ve "Thames Tunnel", Engineering Timelines, erişim 4 Mayıs 2022, <http://www.engineering-timelines.com/scripts/engineeringItem.asp?id=436>.

şitli dergi ve mecmualarda yayımlanan tünel projesinin yarı gerçekçi ve yarı hayali çizimlerine dayalı olarak üretilmiş mimari inşaat projesi taslağı ile resim karışımı bir tasvirdir. Bu çizimde inşaatın yer altındaki kısmının yarısının tamamlandığı gösterilmektedir. İkinci resimde ise yine henüz bitmemiş bu tünelin giriş kısmı, tünelin mevcut hâlini görmeye gelen kişileri de gösterir şekilde yansıtılmıştır.¹⁵ Yazarın çizdiği her iki tünel resmi de bu dönemlerde yayımlanmış “The Thames Tunnel, London 1832” ve “The Thames Tunnel between Wapping and Rotherhithe” isimli gravürlerle büyük benzerlikler göstermektedir. Yazarın, çizimini bunlar ve bunlara benzer diğer gravürlere dayalı olarak yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu yer altı geçidi için yazar “yol” kelimesini kullanmaktadır. Henüz “tünel” ve “yer altı geçidi” tabirleri yoktur. Bu altyapı türü için Türkçede henüz herhangi bir terim olmadığı için “nehr-i mezkûrun tahtından karşısı tarafına geçilmek üzere (...) yol” gibi sözdizimsel bir açıklama yapısı kullanılmıştır.

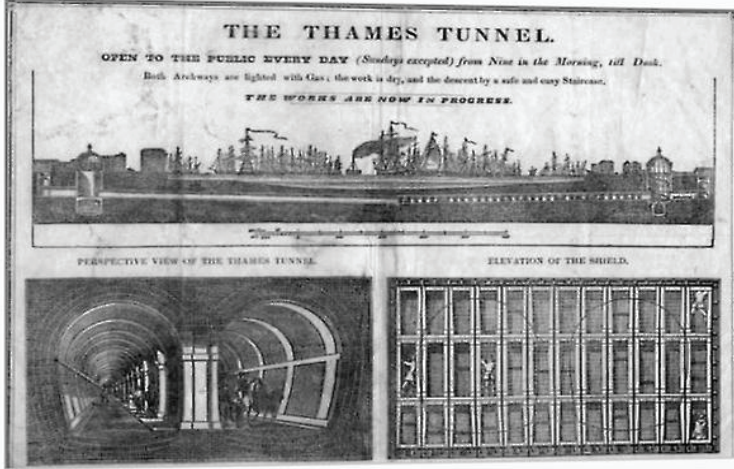

G. 5: Tams nehrinin tahtında olan yolun resmidir. (180 x 75 mm kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 8b (11)).

15 Bk. “The Thames Tunnel London 1832 Print Collector”, Photos, erişim 4 Mayıs 2022, <https://photos.com/featured/the-thames-tunnel-london-1832-print-collector.html> ve “Thames Tunnel Wapping Rotherhithe”, Prints Online, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.prints-online.com/thames-tunnel-wapping-rotherhithe-14312039.html#modalClose>.

G. 6: Sahîfe-i evvelde resm olunan yolun kapusundan görünüşü resmidir. (150 x 65 mm kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 9b (12)).

G. 6a: Yazarm yukarıdaki tûnel resimlerini çizirken şablon olarak kullandığımı düşündüğümüz gravürler. 1830'lu yıllarda çizilen resimlerin ressamı bilinmiyor. ("Thames Tunnel Wapping Rotherhithe", <https://www.prints-online.com/thames-tunnel-wapping-rotherhithe-14312039.html#modalClose>).

4. Gümrük Limanı ve Dok

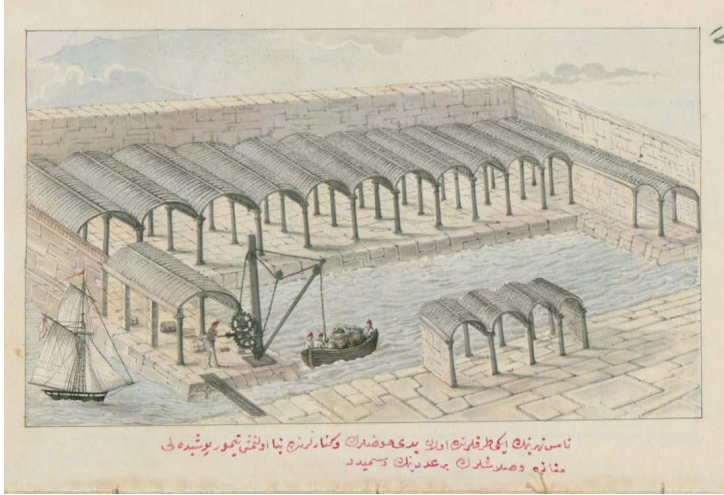
Thames Nehri üzerinde inşa edilmiş doklar, teknelerin yüklerini boşaltıp yeni yük almaları için girmek zorunda oldukları ve resmi kayıt işlemlerin ve vergilendirmeleri yapan gümrük dairelerinin bulunduğu resmi limanlardı. Hem Atlas Okyanusu üzerinden gelen uluslararası ticaret gemilerinin hem de kanallar vasıtasıyla İngiltere'nin iç kesimlerinden Thames Nehri'ne bağlanarak gelen daha küçük ölçekli teknelerin yanaştığı, mal indirip mal yükledikleri doklar, Londra'nın büyük bir ticaret merkezi

hâline gelmesine hizmet eden önemli ticari ve iktisadi kurumlardı. Bu dokların Londra ve İngiltere ticareti için öneminin farkında olan yazar, İngiltere'de cari olan gümrük vergilerini ayrıntılı şekilde tablolar hâlinde ortaya koyarken Londra'daki dokların sayılarını ve hacmini de göstermiştir:

“16a (19) Ve sâlifü'l-beyân şehrin vasatından cereyân eden Tams nehrinin iki taraf- larında küçük ve büyük bâzergân gemilerinin ve vapor sefinelerinin sühûlet ile mâl çıkarup yükletmek için yedi aded havuzları olup işbu havuzların sebab-i ihdâsı çünkü nehr-i mezkûr İngiltere adasının garb tarafından yüz kırk dokuz mîl mesâfesi olan mahalden bed' ü zühûr ederek Bahr-ı Muhît'e cereyân eylediğinden ve şehrin yetmiş mîl mesafesine gelince her yevm vâki olan medd ü cezir dokuz sâatde kırk kadem eksilüp ve ziyâdelendiğinden ve nehr-i mezkûrun sâlifü'l-beyân menbaından iki mîl mesâfesi dereler misillü dar ve serü'l-cereyân olup kırk mîl mahale gelince nehir sûretini kesb edüp işbu mahale değîn ayıklanmış ve temizlenmiş olduğundan üzerinde seyr ü hareket eden sâlifü'z-zikr bâzergân gemileri ve kayıkları ve vapor sefineleri vâki olan medd ü cezirden sâlim ü berî olarak sühûlet ile mâl çıkarmak 16b (20) ve yükletmek için inşâ olduğu. İşbu inşâ olunan ma'lûmu'l-mikdâr havuzların etrâfına cesîm mağazalar binâ olunup önlerine temürden dökme kalın direkler üzerine temür sac pûşîdeli musanna salaşlar yapılmış olduğu ve işbu mahalde gemilerden çıkarup mağazalara dâhil olan emvâl ü eşyâ-yı mütenevviânın kırk vakıyesinden otuz guruş ve şekerin on yedi kıyye- sinden üç buçuk guruş ücret-i mağaza aldıkları işbu havuzlara dâir olan cedvelden dahi ma'lûm olacağı.”¹⁶

Sayfa 17a (20)'de bulunan resim “Tams nehrinin iki taraflarında olan yedi havuz- ların ve kenârlarında binâ olunmuş temür pûşîdeli mağaza ve salaşların bir adedinin resmidir,” açıklamasıyla gösterilmiştir (G. 7). Bu resim, perspektif, ışık-gölge çalı- şması ve oransallık bakımından önceki resimlerden nispeten daha zayıf özellikler göstermektedir. Yelkenli teknenin çizimindeki oransızlık resme geleneksel minyatür resminde görülen bir özellik katmış gibidir. Eserin yazıldığı ve resmin çizildiğini dü- şündüğümüz 1835'li yıllarda çizilmiş dok gravürlerinde yük vinçleri ve dok yapıları daha gelişmiş olduğundan yazarın bu resmi, dokların daha eski gravürlerine dayanarak çizdiği izlenimini uyandırmaktadır. Yazar, metinde dok veya liman için *havuz*, liman- daki yük depoları veya antrepo için *mağaza*, üzeri metal saçla örtülü kenarları açık çardak şeklinde yük bekletme yerleri için *salaş* kelimelerini kullanmaktadır.

16 Mehmed Emin Bey (?), *Seyyâhnâme*, (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayımlanmamış Elyazması, 1835-1837), varak 16a (19).

G. 7: Tams nehrinin iki taraflarında olan yedi havuzların ve kenârlarında binâ olunmuş temür pûşîdeli mağaza ve salaşların bir adedinin resmidir. (175 x 100 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 17a (20)).

5. Posta Arabaları ve Dilicans Denilen Tarifeli Yolcu Arabaları

Yazar, İngiltere’de gördüğü posta sistemi ile tarifeli seferler yapan atlı yolcu arabaları üzerine ayrıntılı bilgiler vererek ülke çapında uygulanan yaygın haberleşme ve ulaşım sistemine dair bilgilendirmede bulunur ve bu sistemi iki adet resimle gösterir. Her şehirde posta işlerinin yapıldığı bir bina olduğunu söyleyen yazar bu posta merkezlerinde görevli memurların 24 saat esasına göre çalıştığını, posta arabalarının saatinde kalktığını ve posta arabalarında görevli postacıların kırmızı üniforma giydiklerini dile getirir. Yazara göre bu posta görevlileri postalanacak mektup ve kolileri günün belirli saatlerinde toplar ve dağıtırlar. Posta ücretleri, mektubun ve kolinin gideceği mesafeye göre ayrı ayrı belirlenmiş tarifeye göredir. Posta memurları şehirler arasında posta arabalarıyla posta taşırken kendilerinin geldiğini belli eden borazan çalarlar ve yolda tüfek taşırlar. Posta arabalarının 4-8 yolcu taşıyacak büyüklükte olarak yolcu da taşıdığı ve bu arabaların yol üzerinde bulunan “otel” denilen dinlenme yerlerinde mola verdikleri, yolcuların buralarda kahvaltı yaptıkları ve yemek yedikleri, yemek ücretlerinin de ehven olduğu anlatılır. Tarifeli sefer yapan *dilicans* denilen bir başka çeşit menzil arabasının da bulunduğunu ve bunların posta taşımadığını söyleyen yazar, bu ulaşım sisteminin işleyişine dair bilgiler verirken sistemin bütçesi ve tarifelerine dair ayrıntılı sayısal verileri tablo şeklinde ortaya koyar. Yazar, eserde postanede çalışan posta memuru için *posta nâzırları ve yazıcıları*, postaları toplayan, taşıyan ve dağıtan postacılar için *hademe*, gönderileri posta arabalarıyla başka şehirlere götüren posta memurları için *kuryel*, posta arabaları için *menzil arabası* ve *dilicans*, yol üzerindeki dinlenme yerleri için *otel*, yemek ücreti için *taâmiye* ve posta arabalarının hızı ve

sürati için *bâd-ı sarsar gibi kemâl-i seyr ü sür'atle savb-ı maksûdlarına şitâb eyledikleri* gibi kelime ve ifadeler kullanmıştır. Yazar eserde posta arabaları ile dilicans arabalarını gösteren iki resim çizmiştir:

“50a (53) Postalarının vaf ü ta'rîfidir. Her memâlikine posta ile gönderilecek mektûblardan mahall ü mesâfesine göre ücret alınmak ve vakt-ı muayyenesinden bir dakika mürûr etmeyerek sâlimen mahalline varmak için derûn-ı şehirde bir mahall-i mahsûs binâ olunmuş ve me'mûr olan posta nâzırları ve yazıcıları ve posta kâğıdlarını toplamak ve dağıtmağa me'mûr müteaddid hademeleri gece ve gündüz ol mahalde ikâmet ile her cânibe gidüp ve her cânibden gelen kâğıdları vakt ü sâatleriyle mahallerine îsâl ve teslim eyledikleri. Her yevm me'mûr olan hademe vakt-i zevâlden iki sâ'at sonra şehrin her zokağında ellerinde birer çan ile gezüp, mektûb irsâli lâzım olan kim-seneler işiderek mektûblarını ve lâzım gelen ücretlerini vererek mersûmlar bu minvâl üzere cümle mektûbları ahz ederek posta mahalline götürüp yazıcıları her bir semtin mektûblarını takım takım ayırarak posta kuryellerine teslim mahallerine i'zâm eyledikleri. Ve bundan başka iki nevi menzil arabaları olup bir nevi dört yolcu alup ve arka tarafına posta kuryeli binerek azîmet eylediği ve bir nevinin kuryeli olmayup fakat yolcular râkib olarak âzim oldukları. Ve işbu posta arabalarına dilicans ta'bîr olunup ba'zısı sekiz adam oturacak ve ba'zısı on beş adam oturacak mikdârı büyüklükde olup her yevm bir cânibe gidecek adamlar 50b (54) bâzâr kayıkları gibi râkib olarak vakt-i muayyeneleriyle hareket eyledikleri ve işbu vakt-i hareketleri ve zamân-ı duhûlleri sâir postaların ma'lûmları olduğundan vürûd u duhûllerinden mukaddem yarar ve tûvânâ bârgîrleriyle arabaları hâzır ve âmâde ve geldikleri ânda bilâ-tevkîf postalara irkâb ve bâd-ı sarsar gibi kemâl-i seyr ü sür'atle savb-ı maksûdlarına şitâb eyledikleri. Ve işbu zikr olunan posta mahallerinin birbirlerine beş on ve on iki mil mikdârı bu'd-ı mesâfeleri olup ba'zı yol üzerinde kâin otel ta'bîr eyledikleri hânları olduğundan yolcular yarım sâat mikdârı istirahat etmek ve kahve altı eylemek için zikr olunan otellere inüp süf-reler üzerinde dâimâ yolcular için hâzırlanmış olan lahm ve çây ve tavuk ve kahve ve tereyağından karnı acıkmış olanlar istediği taâmdan yeyüp her bir taâm eden adamdan beşer gurus taâmiye aldıkları. Ve yarım sâat ikâmet tekmiil olduğu ânda bir dakika tevkîf olunmayarak derhâl oradan hareket ve gidecekleri mahale azîmet eyledikleri. Velhâsıl şehre varıncaya kadar esnâ-yı râhda hiç bir şeye müzâyaka çekmeyerek minvâl-i meşrûh üzere âzim oldukları. Ve mezkûr posta arabalarının ücreti bir karâr üzere olmayup her bir mahalin uzak ve yakınlığına göre olup bir mil mahale ekserî beş gurus ücret aldıkları. Ve sâlifü'z-zikr posta arabasıyla giden kuryellerin ve gerek arabacılarının elbiseleri al çukadan olup işbu kuryellerin yanlarında posta kâğıdlarını 53a (56) muhâfaza için birer aded tüfenkleri olduğu ve esnâ-yı râhda mürûr u ubûr eden işbu posta arabaları birbirlerine ve seyr ü hareketlerine mâni olmamak için mezkûr kuryellerin ellerinde birer kebîr boruları olup aralık aralık çalarak gittikleri. Ve sâhib-i dilicans arabasıyla yollarında olan hân sâhiblerinin tûvânâ bârgîr ve kısrakları olduğundan beynlerinde altı mâh ve bir sene her yevm geçirmek için bâzârlık eyleyerek karâr verdikleri ve bu

sebebden bir dilicans arabasının diğer dilicans arabasıyla ücret almaları bir karar üzere olmadığı. Ve işbu posta mektûblarından devletlerine hâsıl olan îrâd ü mesârifi zîrde muharrer cetvelden müstebân olacağı.”¹⁷

Bu konuya dair 51a (54)’de bulunan resmin altında “Esnâ-yı râhda kâin otel ta’bîr eyledikleri hânelerin ve posta ve dilicans arabalarının resmidir,” açıklaması vardır (G. 8). Dört atlı posta arabasının sürücüsüyle beraber iki kişi önde iki kişi arkada dört kişi olarak arabanın dışında oturmuş şekilde, muhtemelen diğer dört yolcu da arabanın içerisinde seyahat eder şekilde çizilmiştir. Arkada bulunan kırmızı üniformalı posta memurunun elinde bir işaret borazanı bulunmaktadır. Arka planda yazarın bahsettiği yol üzerindeki otel ve yanı başında posta arabalarının atlarının değiştirildiği at ahırını “stable” görülmektedir. Atların arabaya ve arabanın üzerindeki kişilere olan oransallığı ile perspektif teknik olarak zayıf görünürken ışık ve gölgenin belirli bir başarıyla uygulandığı gözlemlenmektedir. Bu resmin de yazarın dönemindeki benzer gravür ve taşbaskı resimlere dayalı olarak çizildiğini düşünüyoruz.

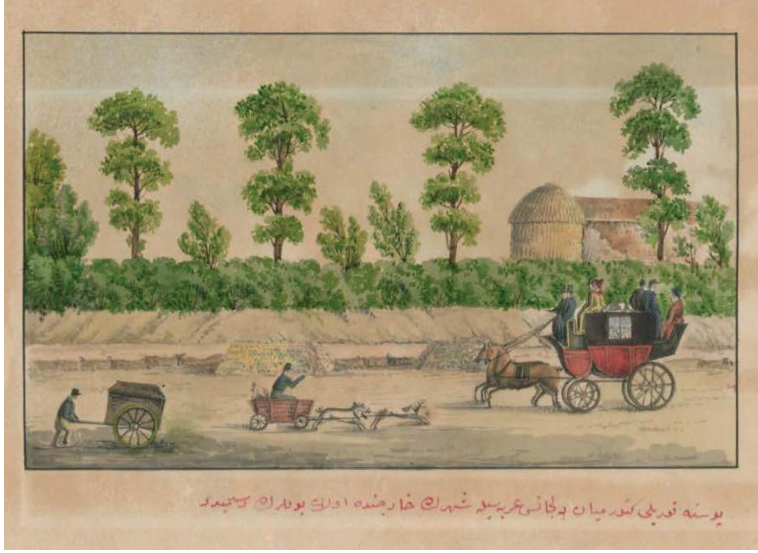

G. 8: Esnâ-yı râhda kâin otel ta’bîr eyledikleri hânelerin ve posta ve dilicans arabalarının resmidir. (165 x 105 mm, kâğıt üzerine suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 51a (54)).

52a (55)’te bulunan resim “Posta kuryeli getürmeyen dilicans arabasıyla şehrin hâricinde olan yolların resmidir,” başlığını taşımaktadır (G. 9). İki atla çekilen dilicansın dış kısmında yedi yolcu görünmektedir. Araba bir köy çevresinden geçer şekilde gösterilirken bir İngiliz köylüsünün dört köpekle çekilen küçük arabasıyla bir köylünün elle itilen saman arabası da özellikle gösterilmek istenmiş gibidir. Yazarın

17 Mehmed Emin Bey (?), “Seyyâhnâme”, (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayınlanmamış Elyazması, 1835-1837), varak 50a (53).

bu resimle İngiliz köy ve çiftçilik hayatında dair de bir fikir vermek istediğini anlıyoruz. Bu resimde de perspektif, oransallık, ışık ve gölge unsurlarında belirli zayıflıklar görülmektedir.

G. 9: Posta kuryeli getirmeyen dilcans arabasıyla şehrin hâricinde olan yolların resmidir. (145 x 88 mm, kâğıt üzerine suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 52a (55)).

6. Buharlı Trenler “Vapor Arabaları” ve Demiryolu

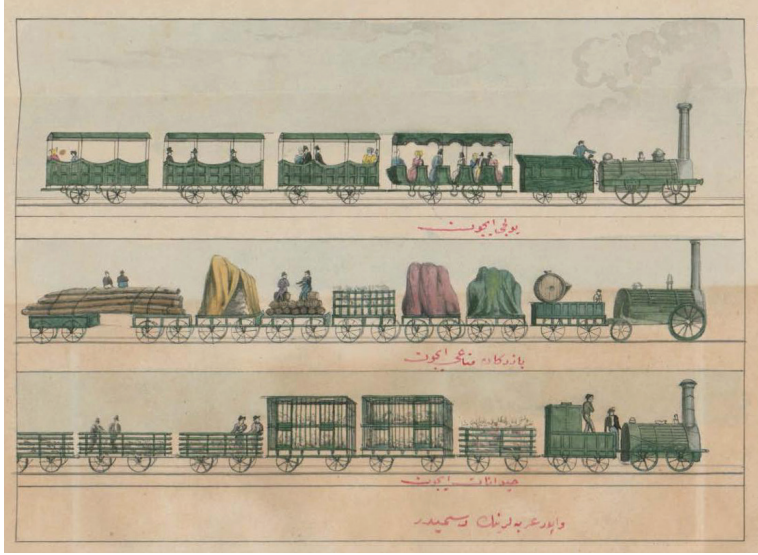
Yazar, İngiltere’de 19. yüzyılın ilk yarısında hızla gelişmeye başlayan demiryolu ulaşımı ile kömürle çalışan buharlı trenler konusunda bizzat gözlem ve tecrübelerine dayanarak bilgiler verir. Demiryolu ve trenin gelecek vadeden yeni bir ulaşım sistemi olduğunu ve bu ulaşım sisteminin bu ülkede günbegün ilerlediğini ve yaygınlaştığını söyler. Bu dönemde İngiltere’nin en büyük sanayi şehirlerinden olan Manchester ile en büyük limanlarından olan Liverpool arasında kısa süre önce tamamlanarak hizmet vermeye başlayan demiryolu üzerinde Osmanlı sefiri Namık Paşa ve diğer bazı önemli bürokrat ve devlet adamlarıyla birlikte seyahat ettiğini anlatırken arabayla on bir saatte gidilecek mesafeyi trenle iki saat kırk dakika gibi oldukça hızlı bir şekilde tamamladığını birinci elden bütün gerçekliği ve canlılığıyla aktararak okuyucuyu bilgilendirir ve kömürün yakılmasıyla oluşan buharla çalışan motorun bulunduğu lokomotif için *vapor arabası*, trenin vagonları için ise *yol arabası* ibarelerini kullanır. Yazar, bu bağlamda, gene bu dönemde gravür ve taşbaskı olarak yapılmış resimlere dayalı olarak tren ve demiryolunu yansıtan iki resim çizmiştir. Her iki resimde de belirli hatlar ve konturların karakalemle belirlendiği ve daha sonra soluk renklerin hâkim olduğu suluboya ile çalışıldığı görülmektedir:

“56b (60) Ve bâzergânlık ile meşhûr olan Londra şehrinden küçük, Amerika ve Hindistân ve Avrupa ve Afrika bâzergân gemilerine ve ba’zı san’at ile meşhûr şehirlerine iskele olmuş Liverpool şehri ve her yevm vaktine göre işbu şehirde beş yüz ve bin beş yüz kıt’a bâzergân gemileri bulunduğu. Ve şehr-i mezkûrdan Londra şehrine gelince icâd ü inşâ etmekte oldukları temür yollarının ba’zı mahalli tekmiil olmuş ve ba’zı mahalli tekmiil olmağa takarrüb eylemiş olduğu ve pambuk san’atıyla meşhûr olan Mançester şehrinden Liverpool şehrine varınca tekmiil olmuş temür yollarından her yevm vapor arabalarıyla gidüp geldikleri. Ve şehr-i mezkûrdan Liverpool şehrine varınca bundan akdem Devlet-i Aliye tarafından li-maslahatin İngiltere’ye me’mûr atüfetlü Nâmık Paşa hazretleri ve İngiltere mu’teberânından iki nefer ve bendeleri ve sır kâtibleri Hâlis Efendi, ve Yüzbaşı Mehmed Efendi ve Hasûn Efendi hazerâtlarıyla vapor arabasına râkib olarak otuz üç mil mahalli ya’nî on bir sâ’at bu’d-ı mesâfeyi iki sâ’at kırk iki dakıkada seyr-i sür’atle zîrde tersîm olunmuş resimleri vechiyle âzim olarak kat’ olunmuş olduğu. Ve bir aded vapor arabası kırk aded yol arabasını seyr-i sür’atle çeküp götürdüğü ve sekiz seneden berü kıt’a-i selâsede yapılmış ve yapılmakta olan temür yolların cümlesi yüz elli mil-i mahal olduğu...59a (62) İki seneden berü Londra şehrinde yokuşda ve inişde ve dar zokaklarda işlemek ve yürümek için üç tekerlek üzerine yigirmi aded vapor arabası icâd olunup işbu arabaların ön tekerleklerinde birer vidası olup ol vidayı gemi dümeni gibi istediği tarafa çevirerek kullandıkları ve eczâ-yı a’zamı olan ma’den kömürünün dumanını dahi tahtında olan sandığında habs ederek mahv eyledikleri ma’lûm olmak için zîrde bir resmi tersîm olunmuş olduğu.”¹⁸

Sayfa 57a (60)’ta bulunan resim “Vapor arabalarının resmidir: Yolcu için, Bâzergân meta’ı için, Hayvânât için,” açıklamalarıyla gösterilmiştir (G. 10). Tren ile vagonlarının ilk örneklerini gösteren bu resimde yolcu, yük ve hayvan taşıyan üç çeşit tren resmi yansıtılmıştır. Her üç çeşit trende de vagonlar farklı olsa da lokomotifler benzer özelliklere sahiptir. Lokomotif ve vagonlarda insanların bulunduğu kısımlar tam kapalı değildir. Resimde trenlerin çevresel bağlamı gösterilmemiştir. Yolcu treninde lokomotiften çıkan duman son derece soluk şekilde gösterilmiştir. Yeşil, kahverengi, gri, turuncu ve mor renkler hâkimdir. Yazar, bu resmi S. G. Huges ve Isaac Shaw tarafından 1833 yılında çizilen “Travelling on the Liverpool and Manchester Railway” isimli dört resimli gravürün bir yorumu olarak çizmiştir diye düşünüyoruz.¹⁹

18 Mehmed Emin Bey (?), “Seyyâhnâme”, (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayınlanmamış Elyazması, 1835-1837), varak 56b (60).

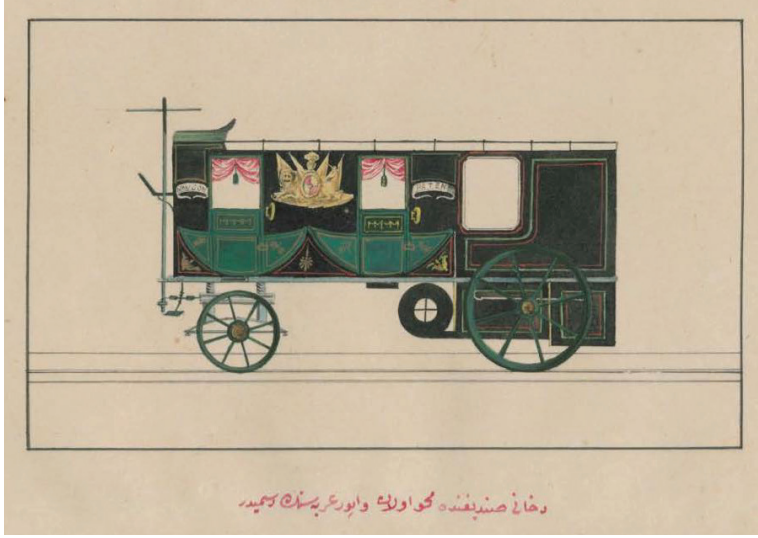
19 “Travelling on the Liverpool & Manchester Railway, 1833”, Getty Images, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/aquatint-engraved-by-s-g-hughes-after-a-drawing-by-isaac-news-photo/90747037>.

G. 10: Vapour arabalarının resmidir. Yolcu için. Bâzergân meta'ı için. Hayvânât için. (185 x 135 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 57a (60)).

Sayfa 58a (61)'deki resim “Dühânı sandığında mahv olan vapour arabasının resmi- dir,” açıklamasını taşımaktadır (**G. 11**). Resim, Londra’da şehir içinde dar sokaklar ile yokuşlarda kullanılmak üzere yapılmış üç tekerlekli nispeten lüks özelliklere sahip buhar motorlu bir tür küçük tramvay örneğini göstermektedir. Yazara göre tren lokomotifinin biraz daha geliştirilmiş şekli olan bu tür motor, yakılan kömürün du- manını altında bulunan sandık şeklinde bir düzeneğe alarak sıkıştırılmakta ve dışarıya salmamaktadır.²⁰ Yazarın bu resmi de o dönemde yapılmış benzer gravür ve taşbaskı resimlerin bir yorumlanması şeklinde çizdiğini düşünüyoruz.

20 Londra’da 1800’lü yılların başında şehir içi yollarda yolculuk yapmaya müsait birçok buharlı araba denemesi yapılmıştır. Çok başarılı olmayan bu denemeler sonraki dönemlerde terk edilmiştir. Yazarın bu dönemde yapılan bu türden denemelere dair haber ve resimlere dayalı olarak bu resmi çizdiğini düşünüyoruz. Konuya dair bk. William Fletcher, *History and Development of Steam Locomotion on Common Roads* (London, New York, Ipswich: E. & F. N. Spon, 12 Cortlandt Str., S. H. Cowell. Fletcher, 1891), 50-134; “The Motor Miscellany, The Steam Century: 1800 to 1830”, Sites Google, erişim 4 Mayıs 2022, <https://sites.google.com/site/motormiscellany/cars-other-vehicles/the-steam-century-1>.

G. 11: Dühânî sandığına mahv olan vapor arabasının resmidir. (145 x 90 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (*Seyyâhnâme*, varak no 58a (61))

7. Balonlar, Balon Teknolojindeki Gelişmeler ve Türk Balonu

Yazar, eserinde bu dönemde özellikle Fransa ve İngiltere’de büyük heyecan uyandıran ve önemli gelişmeler gösteren balonculuk ve balon uçuşu denemelerine dair oldukça güncel bilgiler vermiş ve çeşitli dergi, gravür ve taşbaskı balon resimlerini ilham kaynağı olarak kullanarak üç adet balon resmi çizmiştir. Yazar, balon teknolojisinde meydana gelen yeni gelişmeleri ve Fransız ve İngiliz bilim adamlarının bu teknolojiyi geliştirmek için birlikte yaptıkları çalışmalarını anlatırken bilim adamlarının dümenle kontrol edilerek rüzgâra karşı yol alan bir balon tekniği yaratmak amacıyla olduklarını dile getirir. Eserin yazarı olduğunu tahmin ettiğimiz Mehmed Emin Bey’in babası Hüseyin Rıfkı Tamanî’nin yakın mesai arkadaşı Mühendis İngiliz Selim Efendi tarafından 1801 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen balon uçuşu tecrübeleri ile İstanbul’a balon uçuşu yapmaları için davet edilen Londra Matematik Cemiyeti üyesi bazı İngiliz bilim adamlarının uçuş gösterilerinden haberdar olduğunu ve bu ilk balonculuk tecrübelerinin kendisinde konuya dair çok merak ve ilgi uyandırdığını düşünürüz.²¹ Ayrıca yazarın İngiltere’de bulunduğu 1836 yılının Kasım ayında İngiliz baloncu Charles Green’in Londra’dan Almanya’nın Nassau bölgesine (Wiesbaden) yaptığı yaklaşık 750 kilometrelik balon seyahatinin yarattığı süksenin dönem gazete ve dergilerindeki yansımalarını yakından takip ettiğini balonculuk konusuna dair

21 İstanbul’da 19. yüzyılın başlarında yapılan ilk balon uçuşu tecrübeleri üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış”, *Çağını Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 1995), 497-596.

verdiği bilgilerden ve çizdiği her üç balondaki renk, motif ve teknik ayrıntılardan takip edebilmekteyiz.²² Bu teknik ayrıntılar arasında denize inmesi durumunda kullanılmak üzere bazı balonların altına konulan bir sandal, dümen görevinde kullanılan çeşitli kanatlar ve balon üzerine konulan bayrak sayılabilir.²³ Yazar, çizdiği balon resimlerinin ikisine o dönemde kimi balon resimlerinde görülen Fransız ve İngiliz bayrağının yerine bu dönemde standart olarak Osmanlı devlet dairelerinde yaygın olarak kabul gören kırmızı zemin üzerine ince yeni hilal ve sekiz köşeli yıldızlı Osmanlı bayrağını koymuştur. Bütün bu yönleriyle yazarın zihninde yerli bir Osmanlı Türk balonu tahayyül ettiğini ve bunu eserde çizdiği özgün balon resimleriyle padişaha sunduğunu anlamaktayız. Erken dönem metinlerinde çadır ve küre olarak isimlendirilen bu araç için *Seyyâhnâme* metninde “balon ta’bir eyledikleri ecsâm” açıklaması yapıldıktan sonra balon kelimesini yaygın şekilde kullanmaya başlamıştır:

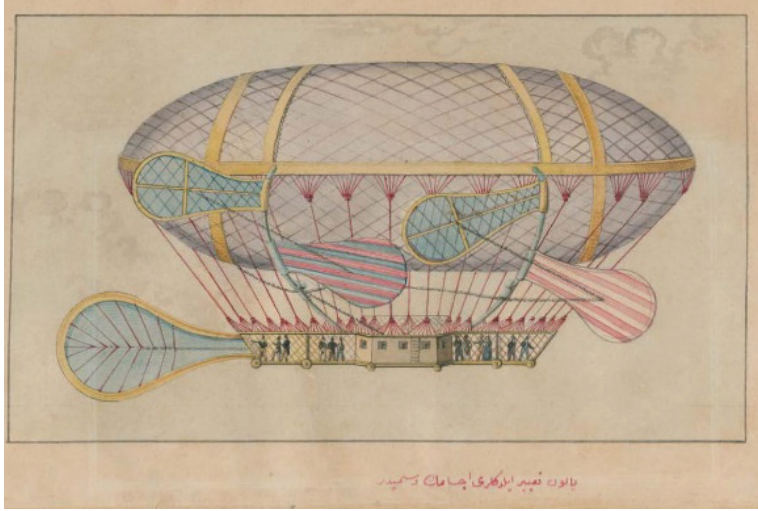
“59b (63) İngiltere ahâlisinin ma’den kömürü âteşinden hâsıl olan hülâsa olmuş havâyı balon ta’bir eyledikleri ecsâmın derûnuna vaz’ u imlâ ve li-eclî’t-tecrûbe birkaç adam dahi girerek dâima rüzgârın önüne gidilmek üzere semâya doğru su’ûd u irtifâ ve hîn-i nüzûllerinde deryâyâ tesâdüf ile ihâfelerini mûcib olmamak için hasbe’l-ihiyât zikr olunan balonun tahtına bir küçük kayak ta’lik ü müheyâyâ ve rûberâh-i semâ olmuşlar. . .60a (63) ve mersûmlar şimdîye kadar zikr olunan balon ile rüzgârın önüne gitmek ve istedikleri mahale nüzûl etmenin tarîkini bulmuşlar ise de rüzgârın aksine dahi gitmenin tarîkini Fransa hükemâlarından biri tasavvur ederek İngiltere’ye gelüp, cemîi hükemâları ve erbâb-ı maârifleri ile bil-meşvere şöyle karâr vermişler ki zikr olunan balona gemi dümeni misillü kanadlar yapıldığı sûrette ve havâda bulunduğu hâlde rüzgâra karşı gideceğini ve derûnunda olan havâyı zâyî etmeyerek diğer bir tarafına havâ-yı sâire ile ağırlık verilerek nüzûl olunacağını ve ol ağırlığı terk ile havâyâ bi’l-irtikâ istediği mahale gideceğini gereği gibi derk ü teyakkun eylediklerinden ve İngiltere adasından Paris şehrine muhâlif rüzgâr ile gitmek ya’nî bu tarafâ avdet etmek için beş on gün sonra azîmet eylemek üzere zikr olunan balonun bir adedini i’ mâl ve bir bâğçeye konularak cemîi maârifleri görüp, ancak bu husûs şimdîye dek envâi tecrûbe ile bu kadar vücûda gelmiş ve bu tecrûbe ile dahi mümkün olmaz ise cemîi Avrupa maâriflerine mûcib-i efkâr ü melâl olacak bir husûs olduğuna binâen bâlâda zikr olunduğu vechile 60b (64) mâtde-i mezkûrun esbâb-ı lâzimesi karîben bi’l-istikmâl ya’nî kuvvetden fi’le îsâl edeceklerine şübheleri olmadığından cism-i mezkûrun ma’lûm olmak için bir eşkâli işbu mahalle tersîm ü teşkil olunmuş olacağı.”²⁴

22 Balonculuğun Avrupa’daki tarihi ve bu ilk uzun mesafeli uçuş üzerine bk. F. Marion, *Wonderful Balloon Ascents or, The Conquest of The Skies, A History of Balloons and Balloon Voyages* (New York: Charles Scribner & Company, 1870) ve Donald L. Piccard, “Balloon Flight, Historical Development”, *Britannica*, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/technology/balloon-flight/Historical-development>.

23 Bu dönem Fransız ve İngiliz balonlarına asılan bayraklar gravür ve taşbaskı resimlere yansımıştır. Bk. Library of Congress, “Le tricolore digital file from original item, no. 51”, Loc, erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.loc.gov/resource/ppmsca.02486/>; “Ballooning Prints”, The Old Print Gallery Blog, erişim 4 Mayıs 2022, <https://oldprintgallery.wordpress.com/2014/07/30/ballooning-prints/>.

24 Mehmed Emin Bey (?), “Seyyâhnâme”, (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayınlanmamış Elyazması, 1835-1837), varak 59b (63).

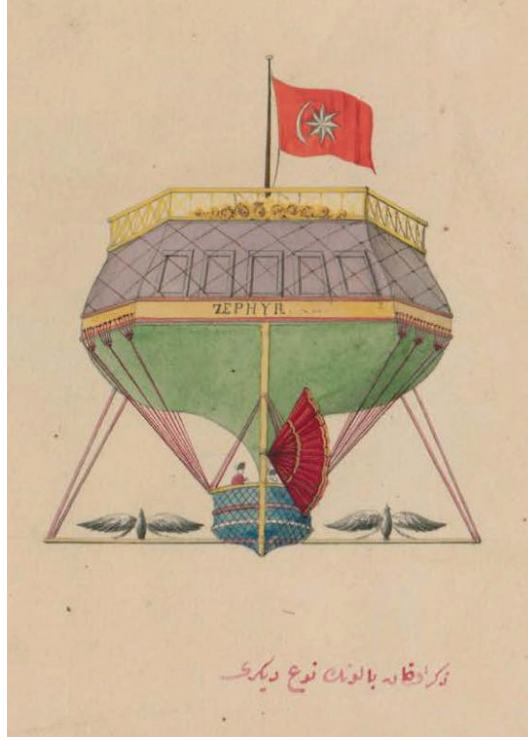
Sayfa 61a (64)'teki balon resmi "Balon ta'bir eyledikleri ecsâmın resmidir," açıklamasıyla gösterilmiştir (Resim 12). Dönemde yaygın görülen armudi şekilli daha küçük balonların aksine, yazarın burada gösterdiği balon, enlemesine oval şekilli olarak daha büyüktür ve üzerinde rüzgâra karşı gitmesini sağlayan kanatları ile yönlendirme dümeni bulunmaktadır. Alt kısımda boydan boya yayılan yolcu sepeti de oldukça büyük olan araçta 12 kişi seyahat etmektedir. Kaynaklar bu tür balonların yazarın bu resmi çizdiği 1836'da henüz kullanımda olmadığını ancak geliştirilmesi amacıyla buna benzer çeşitli çizimlerinin olduğunu göstermektedir.²⁵ Biz, yazarın yukarıdaki anlatımında da dile getirdiği gibi bu dönemde bu tür büyük balonların henüz gelişme aşamasında olduğunu ve balonların gelecekte dönüşeceği şekli göstermek amacıyla sergilenen bir balonun resmini çizdiğini düşünüyoruz.

G. 12: Balon ta'bir eyledikleri ecsâmın resmidir. (185 x 110 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya)
(*Seyyâhnâme*, varak no 61a (64))

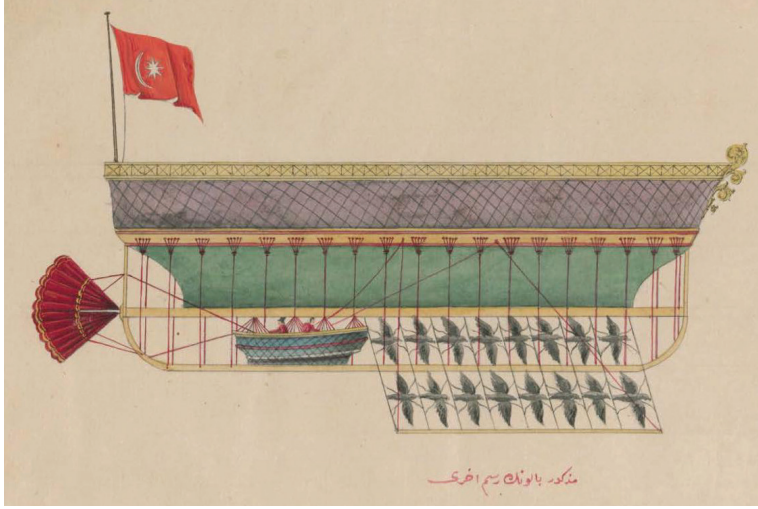
Sayfa 62a (65)'te "Zikr olunan balonun nev'-i diğeri" açıklamasıyla gösterilen balon, bu dönemde Avrupa'da çizilmiş balon gravürleri ile taşbaskı resimlerinde yaygın olarak görülen balonların prototipidir (**G. 13**). Hava doldurulan kısmı genel olarak daha yuvarlak ve küremsi olan bu balonlar sepete bağlandığı alt kısmında bulunan hava giriş yoluna doğru darlaşmaya başlar ve armudumsu bir şekle dönüşür. Zengin renklerin kullanıldığı balonun üzerinde göndere çekili olarak gösterilen Osmanlı bayrağı yazarın kendi tahayyülünde oluşturduğu ve resme aksettirdiği bir motif olarak değerlendirilebilir, çünkü bayraklar bu dönem balonlarında ya balon gövdesini oluşturan kumaşın tamamına çizilmiş olarak veya balonun çeşitli yerlerine asılmış olarak gösterilir. Bu bakımdan balonun tepesine dikilen bayrak gönderi yazarın eklediği bir imaj olmalıdır.

²⁵ Bk. F. Marion, *Wonderful Balloon Ascents or: The Conquest of The Skies, A History of Balloons and Balloon Voyages* (New York: Charles Scribner & Company, 1870), 63, 89, 94, 112, 131, 152.

G. 13: Zikr olunan balonun nev'-i diğeri. (90 x 75 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya)
(*Seyyâhnâme*, varak no 62a (65))

Sayfa 63a (66)'de “Mezkûr balonun resm-i âharıdır,” açıklamasıyla gösterilen balon resminin de bu dönemde üzerinde çalışılan ve henüz uçuş denemelerine başlanmamış ve sergilenmekte olan bir balonun yorumu olduğunu düşünüyoruz (G. 14). Balon gemi şeklinde dizayn edilmiş ve denize düşmesi durumunda yolcuların boğulmaması için balonun altına sepet yerine bir sandal yerleştirilmiştir. Balonun dengesinin sağlanması ve rüzgâra karşı yol alabilmesi için kuş şekilli kanatlara sahip olduğu ve dümeninin bulunduğu görülmektedir. Oldukça süslü ve gösterişli çizilmiş bu balonun üzerine bir önceki balonda olduğu gibi göndere çekili Osmanlı bayrağı eklenmiştir. Eserin padişaha sunulmak amacıyla yazılmasından dolayı diğer resimlerde olduğu gibi bu balon resminde de renklerin kullanımında zenginlik göze çarpmaktadır.

G. 14: Mezkûr balonun resm-i âharıdır. (180 x 120 mm, kâğıt üzerine karakalem ve suluboya) (Seyyâhnâme, varak no 63a (66))

Sonuç

Muhtemelen mühendishane kökenli Mehmed Emin Paşa tarafından eğitim aldığı Cambridge Üniversitesi'nde 1835-1837 yıllarında padişaha sunulmak üzere yazıldığını düşündüğümüz *Seyyâhnâme* isimli elyazması eserde yer alan ve gene verilen bilgilerden yazarın kendisi tarafından çizildiğini tahmin ettiğimiz 18 adet suluboya resim, eseri seyahatname-sefaretname türü eserler arasında oldukça özgün ve özel bir yere konumlandırmaktadır. Eserin son bölümünde her ne kadar Fransa hakkında bilgiler vermiş olsa da yazar, esas olarak İngiltere'nin askerlik, ekonomi, eğitim, ticaret, ulaşım altyapısı ve uluslararası faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler sunmuş, bu bilgileri istatistiksel tablolar ve resimlerle de desteklemiştir. Belirli düzeyde oran ve ışık-gölge unsurlarına sahip perspektif içeren gerçekçi-nesnel nitelikteki bu suluboya resimlerden on dört adedi cadde, köprü ve tünel gibi ulaşım altyapısı ile döneme özgü gelişmiş posta ve yolcu arabası, tren ve balon gibi çağın yeni ulaşım araçlarını göstermektedir. Yazar, böylece edebi tasvirlerle ayrıntı olarak anlattığı ve yorumladığı bu altyapı ve ulaşım konularını görsel tasvirlerle de aktarmanın önemli olduğunu düşünmüştür. Bu resimlerin önemli bir kısmı İngiltere'de gravür ve taşbaskı olarak ayrı ayrı yayımlanmış resimler ile çeşitli dergi ve kitapların içinde bulunan resimlere dayalı olarak yeni yorumlarla çizilmiştir. Çizilen resimler teknik bakımdan konu odaklı olup çevre ve arka plan ayrıntıları oldukça sınırlı tutulmuştur. Balon resimlerinde daha çeşitli ve canlı renklerin kullanıldığı görülse de resimlerde genellikle sınırlı ve mat renkler tercih edilmiştir.

Oldukça düzgün kaldırımlarda havagazı kullanarak cadde ve sokakları aydınlatan lambalar ile belirli bir düzene göre inşa edilip tabela ve tentelerle de süslenerek sıralan dükkanları gösteren Londra'nın bir caddesinin resmi modern şehirciliği, yeni tekniklerle yapılmış tünel, çelik köprü ve büyük asma köprüleri gösteren resimler modern ulaşım altyapısını ve *dilicans* denilen modern atlı arabalar, posta arabaları, buharlı tren ve balonları gösteren resimler modern ulaşım araçlarını eğitilmiş Osmanlı devlet adamlarına ve aydınlarına edebi ve görsel tasvirlerle birlikte sunan ilk çalışmalarındandır. Bu tasvirlerin modern Batı şehirlerinin ve sanayi devriminin ortaya çıkardığı modern ulaşım altyapısı ile ulaşım araçlarının üst düzey Osmanlı okuyucusunun zihninde daha somut olarak canlanmasına ciddi şekilde etki ettiği şüphesizdir. Tanzimat Fermanının ilanından kısa bir süre önce tamamlanmış bu eserin, bu bağlamda, modernleşme çabalarını daha ciddi ve sistemli şekilde yürütecek Tanzimat idarecileri için de önemli görsel veriler sunduğu açıktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Buluç, Sadettin. "Türkçe Yazma İki Seyahâtname." *IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler*. 3.cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, 1505-1513.
- Dönmez, Ahmet. "Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833-1841)." Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Fletcher, William. *History and Development of Steam Locomotion on Common Roads*. London, New York, Ipswich: E. & F. N. Spon, 12 Cortlandt Str., S. H. Cowell, 1891.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış." *Çağımı Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 1995, 497-596.
- Marion, F. *Wonderful Balloon Ascents or, The Conquest of The Skies, A History of Balloons and Balloon Voyages*. New York: Charles Scribner ve Company, 1870.
- Mehmed Emin Bey (?). *Seyyâhnâme* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Katalog no: NEKTY 05085, Yayınlanmamış Elyazması, 1835-1837).
- Petruzzello, Melissa. "Menai Bridge." *Britannica*. Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/topic/Menai-Bridge>.
- Piccard, Donald L. "Balloon Flight, Historical Development." *Britannica*. Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/technology/balloon-flight/Historical-development>.
- Polat, Atilla. "Mektab-i Harbiye Nazırlarından Matematikçi Mehmed Emin Paşa'nın Biyografisine Giriş." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20/2 (2019): 59-74.

- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Terzi, İhsan. "Mehmed Esad'ın Mir'at-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun ve Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye Adlı Eserlerine Göre 19. Yüzyıl Türk Resmi." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (1989): 142-146.
- Alamy. "'Menai Bridge (from the Anglesea Side)', 1830. Artist: Thomas Barber." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.alamy.com/menai-bridge-from-the-anglesea-side-1830-artist-thomas-barber-image262737347.html>.
- Britannica*. "Menai Bridge." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/topic/Menai-Bridge>.
- Britannica*. "Historical development." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/technology/balloon-flight/Historical-development>.
- Chris Beetles. "Shepherd Thomas Hosmer 1793-1864." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.chrisbeetles.com/artists/shepherd-thomas-hosmer-1793-1864.html>.
- Engineering Timelines. "Thames Tunnel." Erişim 4 Mayıs 2022, <http://www.engineering-timelines.com/scripts/engineeringItem.asp?id=436>.
- Fine Art America. Erişim 4 Mayıs 2022, https://fineartamerica.com/featured/southwark-bridge-from-bank-side-print-collector.html_
- Getty Images. "Travelling on the Liverpool & Manchester Railway, 1833." Erişim 4 Mayıs 2022, https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/aquatint-engraved-by-s-g-hughes-after-a-drawing-by-isaac-news-photo/90747037_
- Goldin Fine Art. "Thomas Hosmer Shepherd, after. Part of East Side. Regent Street. Engraved by S. Barrenger. Hand colored. 1828." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.goldinfineart.com/products/thomas-hosmer-shepherd-after-part-of-east-side-regent-street-engraved-by-m-barrenger-hand-colored-1829-31>.
- Historic England. "Thames Tunnel." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://historicengland.org.uk/listing/the-list/list-entry/1242119>.
- Historic bridges. "Union Bridge." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://historicbridges.org/bridges/browse/r/?bridgebrowser=unitedkingdom/unionbridge/>.
- Loc. "Le tricolore digital file from original item, no. 51." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.loc.gov/resource/ppmsca.02486/>.
- Media Store House. "Poster Print of Menai Bridge (from the Anglesea Side), 1830. Artist: Thomas Barber." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.mediastorehouse.com/heritage-images/menai-bridge-from-anglesea-side-1830-14841043.html?prodid=73043>.
- Meisterdrucke. "Thomas Hosmer Shepherd." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.meisterdrucke.com/k%C3%BCnstler/Thomas-Hosmer-Shepherd.html>.
- Meisterdrucke. "Teil der Ostseite der Regnet Street, London." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.meisterdrucke.com/kunstdrucke/Thomas-Hosmer-Shepherd/250815/Teil-der-Ostseite-der-Regnet-Street,-London.html>.
- Old Print Gallery. "Ballooning Prints." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://oldprintgallery.wordpress.com/2014/07/30/ballooning-prints/>.
- Photos. "The Thames Tunnel, London, 1832." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://photos.com/featured/the-thames-tunnel-london-1832-print-collector.html>.
- Prints Online. "Photographic Print of The Thames Tunnel between Wapping and Rotherhithe." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.prints-online.com/thames-tunnel-wapping-rotherhithe-14312039.html#modalClose>.

Scottish Architects. Erişim 4 Mayıs 2022, http://www.scottisharchitects.org.uk/architect_full.php?id=100259.

Sites Google. "The Steam Century: 1800 to 1830." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://sites.google.com/site/motormiscellany/cars-other-vehicles/the-steam-century-1>.

Ssplprints. "'The Menai Bridge', Wales, c 1830." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.ssplprints.com/image/106390/crane-w-the-menai-bridge-wales-c-1830>.

The History of London. "The original Southwark Bridge." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://www.thehistoryoflondon.co.uk/the-original-southwark-bridge/>.

Victorian Web. "Thomas Hosmer Shepherd (1793-1864)." Erişim 4 Mayıs 2022, <https://victorianweb.org/painting/shepherd/index.html>.

Alıntı Metinde Geçen Kelimeler

(Listeye alıntı metinlerde bulunan ve modern Türkçede kullanımdan düşmüş, anlam değişikliğine uğramış veya nadir kullanılan kelimeler alınmıştır. Kelimelerin metindeki anlamları verilmiştir. Ar.: Arapça, Far.: Farsça, Fr.: Fransızca, İng.: İngilizce, İtal.: İtalyanca, Macar.: Macarca, Yun.: Yunanca)

ahz et-: Alma, teslim alma, edinme.

atûfetlü: Saygıdeğer, yüce.

avdet: Ar. Dönüş, geriye dönme.

âzim ol-: Yola koyulma, yolculuğa başlamak, gitmek.

azîmet eyle-: Gitmek, yolculuk yapmak.

ba'dehu: Ar. Ondan sonra, daha sonra, sonrasında.

bâd-ı sarsar: Ar., Far. Şiddetli dondurucu rüzgar.

Bahr-ı Muhît: Ar., Far. Atlas Okyanusu, okyanus,

bâlâ: Far. Yukarı, üst.

bârgîr: Far. Yük hayvanı.

bâzergân: Far. Tüccar, bezirgan, işadamı.

bed' ü zuhûr et-: Ortaya çıkma, meydana gelme.

beher: Far. Her bir.

bendeleri: (Mecazen) Ben, ben şahsım.

berî ol-: Kurtulmak, arınmak, uzaklaşmak.

beynlerinde: Aralarında.

bi'l-irtikâ: Ar. Yüksekçe çıkararak, yükselmekle.

bi'l-istikmâl: Ar. Tamamlanarak.

bilâ-tevkîf: Ar. Bekletmeden.

bilcümle: Ar. Bütün, bütünüyle, tamamı, hep.

billûr: Far. Cam, kristal, şeffaf ve ışıltılı cam.

bil-meşvere: Ar. İstişare ederek, danışarak

binâen: Ar. Dayanarak, dolayı.

bir karâr üzere: Standart, tek tip ve tek çeşit.

bu'd-ı mesâfeleri: Ar., Far. Uzaklık, aradaki mesafe.

cem': Ar. Toplama, toplanma.

cemûi: Ar. Bütün, hep.

general: İng. General.

cereyân: Akmak, geçmek, olmak, meydana gelmek.

cesîm: Ar. Büyük, gösterişli, cesametli.

cism-i eşkâl: Ar., Far. Resim, çizim, şekil.

cisr: Ar. Köprü.

çuka: Far. Çuha, düz yünlü kumaş.

değer bahâ: Cari fiyat, piyasa değeri, kıymet.

dekâkin: Ar. Dükkanlar.

derk ü teyakkun eyle-: Çok iyi ve kesin olarak öğrenmek ve bilmek.

derûn: Far. İç, bir şeyin iç kısmı.

deyü: Diye, denilen, şeklinde.

dilicans: Fr. Genellikle dört atla çekilen etrafı kapalı lüks yolcu arabası.

dökme: Kalıba dökülerek yapılmış, kalıpla yapılmış.

duhûl: Ar. Giriş, girme, dahil olma.

düvel-i ecnebiye nâzırı: Dışişleri Bakanı.

ecsâm: Ar. Cisimler, cisim, araç, vasıta.

ecsâr: Ar. Köprüler, köprü.

eczâ': Ar. Kimyevi madde, ilaç veya özel bir amaç için üretilmiş ticari değeri yüksek işlenmiş madde.

eczâ'-i nâriyye: Ar., Far. Yanıcı madde.

eczâ-yı a'zam: Ar., Far. En büyük içerik maddesi, ana hammaddesi.

elyevm: Ar. Bugün, hâlen, şimdiki hâlde.

emvâl: Ar. Mallar, mal, ürün.

erbâb-ı maârif: Ar., Far. Bilim ve sanat adamları.

esbâb-ı lâzime: Ar., Far. Gerekli şartlar.

esnâ-yı râhda: Ar., Far. Yolculuk sırasında.

eşkâl: Ar. Şekiller, şekil, resim.

fânûs: Ar. Cam lamba, cam mahfaza, uzun ayaklı lamba (< Yun. fanos)

gaz havâsı: Havagazı.

gelince: Gelinceye kadar.

güzâr eyle-: Geçmek, gelip geçmek.

güzergâh: Far. Yol üzeri, geçilen yer, yol üstü.

hâne: Far. Ev, konut.

hasbe'l-ihtiyât: Ar. İhtiyaten, tedbir olarak.

hâsılât: Ar. Gelir, kâr, kaynak.

hazerâtlar: Saygıdeğer kişiler, beyefendiler.

hîn-i nüzûl: Ar., Far. İniş zamanı.

hükemâ: Ar. Bilginler, bilim adamları.

hülâsa ol-: Damıtma, süzme, özünü almak.

i'mâl: Ar. Meydana getirme, üretme, ortaya koyma.

i'zâm eyle-: Göndermek.

idüğü: Olduğu.

ihâfe: Ar. Korku, korkulu durum, tehdit.

ihdâs: Ar. Ortaya çıkarma, yapma, meydana getirme, oluş.

îkâd: Ar. Yanma, yakılma, tutuşma, aydınlatma.

imlâ: Ar. (Metinde) Doldurma.

inâre vü iş'âl eyle-: Yakıp ısıtma, ışıklandırma, yakmak.

inâre: Ar. Işıklandırma, aydınlatma, ısıtma.

îrâd ü mesârif: Ar. Gelir gider, kazanç ve harcama.

irkâb: Ar. Bindirme.

irsâl: Ar. Gönderme.

iş'âl: Ar. Yakma, ısıtma, şulelendirme.

îsâl: Ar. Ulaştırma, vardırma.

îstiâl et-: Parlatma, ışılatma, yakma, şule verme.

kadem: Ar. Ayak, adım.

kadîm: Ar. Eski, eski tarz.

kâffe: Ar. Tamamı, hep, hepsi.

kâin: Ar. Bulunan, olan.

kanâdil: Ar. Kandiller, lambalar.

karîben: Ar. Yakında, kısa süre içinde.

kat' olun-: İlerlemek, yol almak.

kebîr: Ar. Büyük, yüce.

kemâl-i seyr ü sür'atle: Ar., Far. Oldukça hızlı hareket ederek.

kesb et- / eyle-: Kazanmak, elde etmek.

kesb-i ziyâ eyle-: Işık elde etme, ışık sağlama, aydınlatmak.

kezâlik: Ar. Öyle, aynı şekilde, benzer şekilde.

kıt'a: 1. Bölge, memleket, 2. Adet (köpürü, bina, resim, vs. gibi)

kıt'a-i selâse: Ar., Far. Üç ülke, üç bölge, (Metinde) İngiltere, İskoçya ve İrlanda.

kıyye: Ar. Okka.

kuryel: Fr. Postacı, posta memuru.

kuvvetden fi'le îsâl et-: Teoriden pratiğe geçirme, bir fikri gerçeğe dönüştürmek.

lahm: Ar. Et.

li-ecli't-tecrübe: Ar. Tecrübe ve deneme amacıyla, deneysel olarak.

li-maslahatin: Ar. İş gereği, görevli olarak

ma'lûmu'l-mikdâr: Ar. Belirli miktar.

maârifler: Yüksek bilgi ve hüner sahibi kişiler.

mağaza: İtal. Büyük depo.

mâh: Far. Ay.

mahall-i mahsûs: Ar., Far. Özel yer, hususi yer.

mahsûs: Ar. Özel, özgün, belirli konuyla sınırlı.

mahv eyle-: Yok etmek, ortadan kaldırmak.

me'mûr ol-: Görevlendirilmek.

medâr ol-: Destek olmak, faydalı ve yardımcı olmak.

medd ü cezir: Ar. Med cezir, denizde gelgit olayı.

memâlik: Ar. Memleketler, memleket, ülke.

menba': Ar. Kaynak, göze, menşe.

merkûm: Ar. Daha önce yazılan, bahsedilen, sözü edilen, konu edilen.

mersûmlar: Adıgeçen kişiler, sözünü ettiğimiz insanlar.

mezkûr: Ar. Zikredilen, daha önce bahsedilen, konu edilen.

minvâl-i meşrûh üzere: Açıklandığı üzere.

misillü: Gibi, benzeri.

mu'teberân: Ar., Far. Saygın ve itibarlı kişiler.

muâdil: Ar. Eş, benzer, denk, eşit.

mûcib-i efkâr ü melâl ol-: Üzüntüye ve kedere sebebiyet vermek.

muhârebe-i azîme: Ar., Far. Büyük savaş, büyük muharebe.

muharrer: Ar. Yazılı, yazılmış.

mukaddem: Ar. Önce, önde olan, evvel.

musaffâ: Ar. Saf ve temiz, duru, parlak.

musanna': Ar. Sanatlı, süslü, gösterişli, sanatkarane.

mürûr et-: Geçmek, gelip geçmek.

mürûr u ubûr eden: Gelip geçen.

müstebân ol-: Açık şekilde anlaşılacak, açıkça görülmek.

müteaddid: Ar. Çok çok, çok sayıda.

mütenevvîa: Ar. Çeşit çeşit.

müzâyaka çek-: Sıkıntı ve darlık çekmek.

nâriyye: Ar. Yanıcı.

nâzır: Ar. 1. Bakan, 2. Yönetici, 3. Memur, görevli.

nefha-zen: Ar., Far. Üfleyen, hava estiren.

nev'-i dîğeri: Ar., Far. Diğer çeşidi.

nümâyân ol-: Görünmek, görülmek.

pambuk: Pamuk.

pâre: Far. Kuruşun kırkta biri değerinde para birimi, para.

posta kuryeli: Postacı, posta taşıyan, haber belgelerini yerine ulaştıran kişi.

posta nâzırları: Posta memurları, posta şefi.

pûşîde: Far. Örtülü, üzeri örtülü.

râkib ol-: Binmek, yolculuk için bir vasıtaya binmek.

rûberâh-i semâ: Ar., Far. Semaya yüz tutmuş, gökyüzüne yönelmiş.

ruhsat-ı tahsîl et-: Para toplama izni almak.

sâir: Ar. Diğer, başka.

salaş: Macar. Üstü örtülü kenarları açık çardak tarzı basit yapı.

sâlifü'l-beyân: Ar. Yukarıda söylendiği gibi.

sâlifü'z-zikr: Ar. Önceden söylenen, daha önce beyan olunan.

savb-ı maksûdları: Ar., Far. İstedikleri yön ve taraf.

sefine: Ar. Gemi.

serasker: Far. Ordu komutanı.

serî'ü'l-cereyân: Ar. Hızlı ve süratli geçiş, hızlı gitme.

seyr ü hareket et-: Gitmek, hareket etmek, yolculuğa başlamak.

su'ûd u irtifâ: Ar. Yükselme, yükseğe çıkmak.

sûret ü eşkâller: Ar., Far. Suret ve şekiller, resimler, görünüşler.

sühûlet: Ar. Kolaylık, yumuşaklık, uygun ve olurunda olmak.

şa'sa'alı: Parlak ve ışıltılı.

şitâb eyle-: Aceleyle ve hızlı gitmek.

ta'lîk ü müheyâ: Ar. Asılmış ve hazır, hazırlanmış.

taâm: Ar. Yemek, sıcak yemek.

taâmiye: Ar. Yemek ücreti.

tahtında: Altında.

takarrüb eyle-: Yaklaşma, yakınlaşma.

tarîk: Ar. Yol, usul.

tekmîl ol-: Tamamlanmak, tam ve bütün olmak.

temür: Demir.

tersîm olun-: Resmedilmek, çizilmek.

tersîm ü teşkîl ol-: Resmini çizerek canlandırma.

teşhîn ü imlâ ile: Doldurarak.

teşhîn: Ar. Doldurma, bir şeyle doldurma.

tevkîf: Ar. Tutma, alıkoyma, bekletme.

tüvânâ: Far. Güçlü kuvvetli.

vakiye: Ar. Okka, ağırlık birimi.

vâki': Ar. Olan, bulunan,

vakt-ı muayyene: Ar., Far. Belirlenmiş zaman, belirli bir zaman.

vakt-i zevâl: Ar., Far. Öğle vakti, güneşin en yükseğe ulaştığı zaman.

vapor arabası: Buharlı tren.

vaz' u imlâ: Ar. Bir şeyle doldurma, doldurmak.

vaz' u te'sîs olun-: Konulup bağlamak, düzenli şekilde yapıp yerleştirme.

vaz' ü tanzîm olun-: Sistemli ve düzenli şekilde konulmak, yerleştirilmek.

veçhile / vehiyle: Şekilde, benzer olarak.

vürûd: Ar. Ulaşma, gelme.

yevm: Ar. Gün.

yol veril-: (Metinde) Tesisat döşeme, hat bağlama.

zîr: Far. Aşağı, alt.

ziyâ: Ar. Işık.

zîrde muharrer: Aşağıya yazılan, aşağı-
da gösterilen.

zokak: Ar. Cadde, sokak.